

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Adriana Vasiľková
Article / Článok: Recenzia na knihu: Súmрак demokracie. Zvodné lákadlo autoritárstva
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2022.25.3.222-226>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

VASIĽKOVÁ, A. 2022. Recenzia na knihu: Súmрак demokracie. Zvodné lákadlo autoritárstva. In *Politické Vedy*. Vol. 25, no. 3, pp. 222-226. ISSN 1335 – 2741. Available at: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2022.25.3.222-226>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

RECENZIA NA KNIHU: SÚMRAK DEMOKRACIE. ZVODNÉ LÁKADLO AUTORITÁRSTVA

BOOK REVIEW: TWILIGHT OF DEMOCRACY. THE SEDUCTIVE LURE OF AUTHORITARIANISM

Adriana Vasil'ková*

APPLEBAUM, A.: *Súmrak demokracie. Zvodné lákadlo autoritárstva [Twilight of Democracy. The Seductive Lure of Authoritarianism]*. Bratislava: N Press, 2020. 192 s. ISBN 978-80-99925-37-4.

Historička a novinárka **A. Applebaum** zaujala odbornú čitateľskú verejnosť v roku 2004, keď v českom vydavateľstve *BETA* vyšlo jej monumentálne dielo *Gulag. Historie*, venované jednej z najpálčivejších tém histórie Sovietskeho zväzu v rokoch 1917 – 1986. Slovenskej verejnosti, a najmä odborníkom v oblasti politických vied, je známa aj ako účastníčka medzinárodných konferencií a iných príbuzných podujatí organizovaných v rámci GLOBSEC a ako autorka mnohých ďalších zaujímavých publikácií na aktuálne témy, najmä z oblasti politiky.

Recenzované dielo je analýza venovaná dôsledkom generačnej výmeny politických garnitúr, pri ktorej je zjavná zmena doterajšej ideologickej orientácie. Zmena sa týka politického spektra, ktoré sa snaží autoritatívne presadiť radikálne konzervatívne idey na úkor liberálnej demokracie.

Autor *Úvodu* **M. Šimečka** upozorňuje na výnimočnú schopnosť autorky spojiť ľudské príbehy do jednej veľkej drámy, akou je osud demokracie. (s. 14) Táto autorská licencia sa prejavila už v spomínanom diele *Gulag. Historie*. Hoci toto dielo bolo o histórii a *Súmrak demokracie* je o súčasnosti, obe diela dokazujú platnosť od antiky uplatňovanej metódy, ako písať odborné texty, aby boli

* Doc. PhDr. Adriana Vasil'ková, PhD. pôsobí ako docentka na Katedre politológie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: adriana.vasilkova@umb.sk.

DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2022.25.3.222-226>

čitateľsky príťažlivé, ľudsky pôsobivé a odborne korektné.

Súčasnosť je, a to nielen podľa autorky, „postihnutá pandémiou“ autoritárstva, čo evokuje jeho nebezpečný a globálny rozmer. Autorka predpokladá, že čitateľ je terminologicky zorientovaný, čo ale nemusí byť pravda. V laickom naratívnom vyjadrovaní pojmy autorita a autoritárstvo mnohokrát splyvajú, hoci nie sú identické. Preto je potrebné aspoň v krátkosti ich vysvetliť. Autorita sa vždy vzťahuje k legitímnej moci, autoritárstvo je však podľa liberálnych a demokratických hodnôt nasmerované k zneužívaniu autority, k používaniu nelegitímnej až svojvoľnej moci, čím sa aj autorita stáva vo svojej podstate nelegitímnou.

V minulosti sa autoritárske režimy definovali ako režimy, v ktorých moc prezentujú skupiny, alebo vodcovia s výraznými manipulačnými praktikami, so skrytými imitačnými programami, ktoré sa na prvý pohľad javia ako kompatibilné so skutočnými hodnotami (napr. rozvoj, stabilita a i.). Ich hlavným poslaním je mobilizácia más tak, aby podporili vodcu, alebo členov privilegovanej skupiny, ktorí však neinklinujú k modernému politickému liberalizmu.

V týchto autoritárskych hnutiach zohrávajú často iniciačnú a motivačnú úlohu rôzne národné tradície, religiózne posolstvá transformované na ciele ako dosiahnuť spravodlivosť a zlepšiť morálku. Jeden z mylných predpokladov ako možno autoritárstvom prispieť k náprave spoločnosti je aj ten, že všetky autoritárske režimy pôsobia v rozdielnych podmienkach rovnako.

Posledných zhruba tridsať rokov vývoja (ak to berieme z globálneho hľadiska) poukazuje podľa **Applebaum** na fakt, že prechod od autoritárskeho režimu k liberálnej demokracii je v každom štáte iný. A pretože každý prechod má svoje vlastné špecifické črty (autorka porovnáva napr. krajiny strednej Európy), ktoré sa občanom/verejnosti často javili ako chaos, ako neprijateľné zmeny, posilňujúce pocity neistoty – vznikajú ruptúry týkajúce sa vlády, politických strán, ale aj zmien ústavy a postavenia ozbrojených síl.

Konkrétne príklady rôznych variantov prechodu autorka analyzuje v šiestich príbehoch (časťach) o možných predispozíciách autoritárstva vo vybraných štátoch.

V časti I. *Novoročný večierok* je dejiskom Poľsko. Transformácia k liberálnej demokracii nebola sprevádzaná masovou nezamestnanosťou, krajnou biedou, etnickou či rasovou nenávisťou (ako to bolo v 30 rokoch 20. storočia). Napriek tomu existovala akási „*triedna nenávisť*“, ktorej dôsledky postihli aj autorku. Vysvetľuje to ako „*autoritárske predispozície*“ u občanov, ktorí nevedia tolerovať zložitosť spoločenskej reality. Sú to ľudia nedôverčiví voči ľuďom s inými názormi,

príčom nie je podstatné, či nositelia odvodzujú svoje postoje od marxizmu, alebo nacionalizmu. (s. 30)

V časti II. *Ako víťazia demagógovia* sa príbeh spája opäť s Poľskom, ale aj Maďarskom. Týka sa aj klamstva, nakoľko je prítomné v ideologických konštruktoch a vytvára alternatívnu realitu. Nejedná sa o nanútenú, prikázanú realitu, ktorej občan musí veriť, ak chce šťastne žiť. Táto alternatívna realita často vzniká organicky, častejšie je však sformulovaná pomocou moderných marketingových techník, segmentovania publika a kampaní na sociálnych sieťach. (s. 49) Týmto spôsobom v Maďarsku kolovali tvrdenia o migrantoch, ktoré mali až rasistický podtext. (s. 49) V Poľsku, podľa autorky, ide aspoň o klamstvo *sui generis*. Aj slovenskej verejnosti je dobre známa udalosť – pád prezidentského lietadla v Rusku v apríli 2010, pri ktorom zahynul aj poľský prezident. Havária ľudí nezjednotila, naopak, vyvolala nenávisť, lebo éterom i tlačou sa šírili klamstvá o tom, že išlo o plánovanú vraždu. (s. 51) Oba prípady majú súvislosť s konšpiračnými teóriami. Ich nebezpečenstvo pre posilnenie autoritárstva je v tom, že oslovuje mladých ľudí, ktorí ešte nemajú spracované povedomie o historických súvislostiach tragických udalostí, čo môže práve u nich vyvolávať nacionalizmus ako hrozbu vnútornej bezpečnosti.

V časti III. *Budúcnosť nostalgie* autorka vstupuje do nedávnej a súčasnej britskej reality. Predmetom analýzy tejto časti je britská vnútorná politika, status pred Brexitom a strata súdržnosti s európskymi inštitúciami. Názov *Budúcnosť nostalgie* nesie i kniha rusko-americkej esejistky **S. Boym**, v ktorej popisuje dva typy nostalgikov s ich rôznymi názormi na vývoj a budúcnosť. *Reflektívni nostalgici* smútia za minulosťou, dokonca ju oplakávajú. Oplakávajú preto, lebo sa ten čas nikdy nevráti, čomu sa tešia?! Slovenskému čitateľovi to môže pripomenúť rovnaký typ slovenskej nostalgie za totalitou.... *Reštaurační nostalgici* chcú prebudovať stratený domov a mať komixovú verziu dejín, hneď teraz! (s. 79) Dôvodom je pravdepodobne to, že Angličania, ale aj ostatní britskí občania, sa zmenili na tieň národa, ktorým kedysi boli. Vzali im ich vlastnú národnú identitu a nahradili ju čímsi lacným a umelým... (s.80) Autoritarizmus ako vnútorná sila národa a štátu sa môže mylne javiť ako vhodné riešenie.

V časti IV. *Kaskády klamstiev* autorka analyzuje krízy spôsobené nekontrolovateľnou migráciou. Všima si najprv odpor voči migrantom, ktorý nie je možné prisúdiť len neschopnosti sa asimilovať. Aj v krajinách, kde nie je veľa imigrantov, vládne strany úspešne vyvolávajú xenofóbne vášne. Imigranti a prisťahovalectvo ako také však nie sú podľa autorky (najväčšou) príčinou nespokojnosti a hnevu občanov. V otvorenejších západných spoločnostiach sme

získali mylný pocit, akí sme tolerantní k rôznym názorom a uhlom pohľadu. (s. 109) Ale nie sme. Alebo došlo k zlyhaniu autorít, ktoré nás mali chrániť? V mnohých európskych krajinách bola oddanosť EÚ garantovaná. To sa však mení. Žijeme v období, keď sa všetky politické informácie aj garancie prijímajú rôzne. Sú zdrojom poznania, ale zároveň zvyšujú polarizáciu, rozkoly a prispievajú k politickým zmenám. Potom je zákonité, že bez konsenzu vnímania správ je pre medzinárodné inštitúcie ako NATO a EÚ ťažké prijímať rýchle rozhodnutia, alebo schvaľovať veľké zmeny. Takže nastáva éra vytvárať si pomocou informačných technológií „jednotu“ a homogénne titulky. Ale to nie je diskusia, je to autoritársky príkaz ako situáciu riešiť. Nemusi byť ani kompatibilný s autoritou konkrétnej inštitúcie či organizácie, ale funguje. Za počítačom v kancelárii sa dá stvoriť cieľená reklamná kampaň. Tá však neznamená cieľenú diskusiu s možným neistým výsledkom, ako počiatok procesu nápravy. Práve tieto prvky odborníci identifikovali aj pri riešení problematiky katalánskeho hnutia za samostatnosť, ktoré autorka uvádza na ilustráciu príbehu.

Text časti V. *Préria v plameňoch* začína konštatovaním, že Američania boli presvedčení, že po nastolení liberálnej demokracie ju už nie je možné rozvrátiť. Analýza budovania amerického sna bola prerušená nástupom prezidenta **D. Trumpa** do úradu. Bol to prezident, ktorý nevie nič o americkom príbehu, takže mu ani neverí. Jeho postoje a vnímanie peripetií amerických dejín ho priviedli k názoru a presvedčeniu, že demokracia sa v jadre nelíši od autokracie. Je to osvedčený argument, ktorý prívrženci autoritarizmu poznajú. Podrobnosti, ktoré autorka k tejto téze uvádza, sú tak zaujímavé (a pre Stredoeurópanov aj neznáme), že by sme čitateľovi radi odporučili, aj z dôvodu nášho vlastného národného poučenia, osobitne sa touto časťou zaoberať.

V časti VI. *Dejiny sa neskončili* sa medzi analyzovanými osobnosťami spomína aj prezidentka SR, **Z. Čaputová**, ktorá autorku presvedčivo uviedla do takmer idylického stavu spoločnosti, keď na Slovensku došlo k úspešnému vytvoreniu koalície strán s rôznymi preferenciami (pripomínam, že kniha vyšla v roku 2020). Vývoj v ostatných dvoch rokoch je len nepriamym dôkazom autorkinej centrálnej tézy, že ak sa autority správajú logicky, dôstojne a predvídavo ako pani prezidentka, tak niekde v zákulisí sa už formujú autoritárske postoje, schopné deštruovať aj silnú koalíciu.

Autorka neopomenula ani problematiku pandémie. Dejiny nás učia, že pandémie viedli k rozšíreniu a upevneniu štátnej moci. Keď sa ľudia obávajú o život, podriadia sa opatreniam, ktoré (či už právom alebo nie) považujú za spasenosné, a to aj v takom prípade, ak by ich to malo stáť slobodu. (s. 173) Ak

koronavírus inšpiruje nové vnímanie globálnej solidarity, možno obnovíme a zmodernizujeme aj naše inštitúcie. (s. 174) Otázkou však zostáva, či sa bude autoritárstvo aj v tejto obnovenej a zmodernizovanej podobe vyskytovať. V súčasnosti však nie je možné predpovedať jeho ďalší vývoj.

Recenzovaná kniha patrí k hodnotným diskusným príspevkom na tému súčasných politických problémov. Bez zbytočného sentimentu a nostalgie autorka opisuje veci také, aké sú, veci dobré i zlé. Budúcnosť však vidí v každom spoločenskom pohybe. V jej ponímaní sú demokracia, a teda i svet stále životaschopné.

Na záver treba ešte spomenúť kvalitný a kultivovaný preklad textu, autorom ktorého je **P. Tkačenko**. Jeho prekladateľské umenie prispieva k radosť z čítania, ale to nech posúdia čitatelia sami.